

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA MATEMATIKY, FYZIKY A TECHNICKÉ VÝCHOVY

VYUŽITÍ PŘÍRODNÍCH MATERIÁLŮ V MATEŘSKÉ ŠKOLE
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Mgr. Tereza Kabourková

Předškolní a mimoškolní pedagogika, obor Učitelství pro mateřské školy

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Jarmila Honzíková, Ph.D.

Plzeň, 2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 15. dubna 2017

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí práce doc. PaedDr. Jarmile Honzíkové, Ph.D. za odborné rady, pokyny, vedení a za čas, který mi poskytla při zpracování bakalářské práce. Dále bych ráda poděkovala své mamince Ludmile Haklové, která mi předávala své životní zkušenosti z praxe v mateřské škole a pomáhala mi s nápady a náměty při zpracovávání výrobků uvedených v této práci.

ZDE SE NACHÁZÍ ORIGINÁL ZADÁNÍ KVALIFIKAČNÍ PRÁCE.

OBSAH

Úvod	6
1 CHARAKTERISTIKA PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	7
1.1 PŘEDŠKOLNÍ VĚK A JEHO SPECIFIKA	7
1.2 ŠKOLNÍ ZRALOST	8
1.3 VZDĚLÁVÁNÍ V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU	9
1.3.1 Oblasti předškolního vzdělávání.....	9
1.4 PRACOVNÍ VÝCHOVA V MATEŘSKÉ ŠKOLE	10
1.4.1 Obsah a cíle pracovní výchovy v mateřské škole.....	11
1.4.2 Hygiena a bezpečnost práce.....	12
1.5 TVOŘIVOST V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU	13
2 VÝZNAM PRÁCE S PŘÍRODNÍM MATERIÁLEM PRO DĚTI PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	16
2.1 PŘÍRODNÍ MATERIÁL V MATEŘSKÉ ŠKOLE.....	16
2.1.1 Dělení přírodního materiálu pro využití v mateřské škole	17
2.1.2 Pracovní techniky při práci s přírodním materiálem	19
2.1.3 Teoretické poznatky při práci s přírodním materiálem	19
2.2 NÁSTROJE, NÁŘADÍ A POMŮCKY	20
2.3 UČÍME SE OD PŘÍRODY ANEB ZKOUMÁNÍ A POZOROVÁNÍ	21
2.3.1 Zkoumání a pozorování drobného přírodního materiálu.....	21
2.3.2 Zkoumání a pozorování modelovacích hmot	22
2.3.3 Zkoumání a pozorování vlastností papíru	22
2.3.4 Zkoumání a pozorování dřeva	22
3 MOŽNOSTI PRÁCE S PŘÍRODNÍM MATERIÁLEM PRO JEDNOTLIVÁ VĚKOVÁ OBDOBÍ	23
3.1 PRÁCE S PŘÍRODNÍM MATERIÁLEM VHODNÁ PRO DĚTI VE VĚKU 3 – 4 ROKY.....	23
3.2 PRÁCE S PŘÍRODNÍM MATERIÁLEM VHODNÁ PRO DĚTI VE VĚKU 5 – 6 LET	24
4 ČTVERO ROČNÍCH OBDOBÍ Z POHLEDU VYUŽITÍ PŘÍRODNÍCH MATERIÁLŮ.....	27
4.1 JARO.....	27
4.2 LÉTO.....	33
4.3 PODZIM	39
4.4 ZIMA	44
ZÁVĚR.....	49
RESUMÉ.....	51
RESUME	52
SEZNAM LITERATURY	53

Úvod

Využití přírodních materiálů v mateřské škole je téma, které považujeme za velmi přínosné a pro děti předškolního věku vhodné k jejich všeobecnému a komplexnímu rozvoji. Příroda obklopuje každého z nás a je naším nejbližším okolím. Vést děti k poznávání přírody a apelovat na ně ohledně ochrany životního prostředí považujeme za velmi důležitou činnost nejen v předškolním věku, ale právě v tomto věku je vhodné pokládat základy pro vztah k přírodě a environmentální citění.

Přírodní materiály lze velmi užitečně zakomponovat do výchovně – vzdělávací nabídky v mateřské škole. Samozřejmě také záleží na lokalitě mateřské školy, ale vždy se najde nějaká cesta, jak s dětmi zavítat do lesa, na pole, louky, do okolí vod nebo prostě jen do městského parku. Při pobytu v přírodě je možné sbírat, trhat nebo jinak shromažďovat materiál a plody, které nám příroda nabízí a vhodně je zakomponovat do pracovních, výtvarných i jiných činností dle ročního období.

Protože vzdělávání v mateřské škole klade důraz a potřebu především na komplexnost a integrovanost všech vzdělávacích oblastí, můžeme přírodní materiál využít velmi mnohostranně. Od pracovních činností a výrobků se pomocí přírodního materiálu můžeme dostat i k poznávacím činnostem, pozorování, pokusům, pracovním listům s rozvojem vědomostí o přírodě a v neposlední řadě k ochraně životního prostředí, což je jeden z globálních problémů, na který je kladen veliký důraz již od útlého věku.

V této práci se pokusíme shrnout význam práce s přírodním materiálem a podat jakýsi ucelený návrh či inspiraci nejen pro pedagogické pracovníky. Zamyslíme se nad tím, jaký materiál je možné s dětmi v průběhu jednotlivých ročních období využít. Pokusíme se o ukázku a možnosti toho, jak využít přírodní materiál, který je běžně k sehnání v našem nejbližším okolí, pro radost i poznávání našich dětí.

1 CHARAKTERISTIKA PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Předškolní věk je jednou z etap našeho vývoje. Zahrnuje poměrně široké období vývoje dítěte a to od batolecího věku do nástupu povinné školní docházky (Jucovičová, Žáčková, 2014). Je to věk, ve kterém je dítě velmi citlivé a vnímavé na okolní podněty. Ve věku od 3 do 6 let dítě prochází mnoha změnami, začíná navštěvovat mateřskou školu, zvyká si na odloučení od matky, osamostatňuje se a začíná si uvědomovat samo sebe jako osobnost. Průcha uvádí, že v tomto období mezi 3 a 6 rokem života dítě zpravidla navštěvuje mateřskou školu, která jej pomalu připravuje na plynulý přechod do povinného školního vzdělávání (Průcha, Walterová, Mareš, 2001).

Kolář dále uvádí, že v předškolním věku „*dochází k zvládnutí mateřské řeči, základních pohybových schopností, rozvinutí myšlení konkrétní povahy (s prvky myšlení abstraktního), základních sociálních dovedností, respektování pravidel společného soužití.*“ (Kolář a kol., 2012, s. 113). Základním prostředím pro dítě předškolního věku nadále zůstává rodina, která je pro dítě prostředím, v němž se narodilo, v němž vyrůstá a kde má pocit jistoty, bezpečí a lásky.

1.1 PŘEDŠKOLNÍ VĚK A JEHO SPECIFIKA

V předškolním věku dochází ke specifickému tělesnému, psychickému a sociálnímu vývoji dětí. V tomto věku by mělo docházet k uspokojování přirozených potřeb dítěte a nenásilnému rozvoji jeho osobnosti. Rodinné prostředí a výchova jsou v tomto období považovány za nejvýznamnější činitele působící na vývoj osobnosti dítěte (Průcha, Koťátková, 2013). Průcha a Koťátková (Průcha, Koťátková, 2013) dále uvádí, že kromě rodinného prostředí na vývoj dítěte působí i prostředí etnické, širší sociální prostředí a lokální prostředí (městské, venkovské).

Ve věku od 3 let se dítěti zásadně mění jeho dosavadní životní styl a naučený řád a rytmus života. Je na čase se osamostatnit od matky, která pro něho do té doby představovala bezpečí, jistotu, lásku a útočiště. Dítě se dostává do situace, kdy je více či méně dobrovolně začleněno do mateřské školy, kde tráví více času bez matky a se svými vrstevníky a pedagogem. Jeho osobnost se socializuje, dítě si zvyká na nové role, postavení a učí se do nich začlenit. Dochází zde i ke změnám v emoční oblasti, kdy se dítě učí sebeovládání, sebehodnocení a emočně se postupně stabilizuje z období vzdoru a uvědomování si sebe jako osobnosti (Jucovičová, Žáčková, 2014).

V tomto období je hlavní činností dítěte hra. Přirozenou dětskou hrou se rozvíjí schopnosti a dovednosti dětí, které postupně udávají zralost dítěte potřebnou k nástupu do první třídy základního vzdělávání (Jucovičová, Žáčková, 2014).

1.2 ŠKOLNÍ ZRALOST

Školní zralost je podle Průchy stav dítěte, který mu umožňuje adaptaci na prostředí školy a povinné školní docházky (Průcha, Walterová, Mareš, 2001). Na základě psychického i fyzického dozrávání dítěte vznikly diagnostické testy, které měří úroveň školní zralosti dítěte. Tato zralost je diagnostikována především proto, aby byl zabezpečen bezproblémový a pokud možno co nejméně násilný přechod dítěte do školního prostředí. Pokud dítě není dostatečně tělesně i duševně zralé na školní docházku, může mu být na základě doporučení lékaře, pedagogicko – psychologické poradny nebo speciálně pedagogického centra odložen začátek povinné školní docházky (Průcha, Walterová, Mareš, 2001). Bednářová a Šmardová zmiňují, že při dosažení školní zralosti je zapotřebí dosáhnout takového stupně vývoje dítěte, aby se dítě bylo schopné účastnit výchovně – vzdělávacího procesu na základní škole bez obtíží, nejlépe s radostí a nadšením (Bednářová, Šmardová, 2010).

Se školní zralostí je spojen pojem školní připravenost. Ta zahrnuje kompetence ve čtyřech základních oblastech, které jsou důležité při posuzování školní zralosti. Bednářová a Šmardová (Bednářová, Šmardová, 2010) uvádí tyto oblasti:

- Tělesná oblast (somatický vývoj a zdravotní stav).
- Úroveň vyspělosti poznávacích funkcí (vizuomotorika, grafomotorika, řeč, sluchové vnímání, zrakové vnímání, vnímání prostoru a času a základní matematické představy).
- Úroveň práceschopnosti (koncentrace, pozornost, vytrvalost).
- Úroveň emocionálně – sociální zralosti osobnosti (zvládání emocí, sebeovládání, socializace).

Souhrnně lze tedy říci, že školní zralost by měla být určitá hranice celého rozvoje a vývoje osobnosti, která pomáhá dítěti bez větších problémů a nechtů přejít z prostředí mateřské školy do výchovně – vzdělávacího procesu školy základní. V některých případech je vhodné zvažovat odklad zahájení školní docházky a to především pokud dítě prokazuje nedostatečně vyvinuté schopnosti a dovednosti v některé z výše uvedených oblastí.

Obecně ale platí, že pro zralé dítě je nástup povinné školní docházky vhodný, pro nezralé dítě je na místě odložit její zahájení. Někdy je potřeba pouze více času na přirozené vyvrání, jindy je naopak zapotřebí poskytnout dětem podporu v rozvoji nevyzrálých nebo oslabených oblastí (Bednářová, Šmardová, 2010). Na takovéto podpoře by se měla podílet jak rodina dítěte, tak i mateřská škola. Velmi důležitý je fakt, že jde především o dítě a jeho přirozený a bezproblémový rozvoj a vývoj.

1.3 VZDĚLÁVÁNÍ V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

Koncepce předškolního vzdělávání se dle Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání (dále jen RVP PV) „*orientuje k tomu, aby si dítě od útlého věku osvojovalo základy klíčových kompetencí a získávalo tak předpoklady pro své celoživotní vzdělávání...*“ (Smolíková, 2004, s. 7).

Předškolní vzdělávání má doplňovat rodinnou výchovu a pomáhat rodičům zajistit dítěti prostředí s dostatkem různých a přiměřených podnětů, které jsou důležité pro jeho aktivní rozvoj a učení (Smolíková, 2004). V předškolním vzdělávání nejde o samotný výkon, ale o proces, kterým jsou smysluplně podporovány a rozvíjeny individuální možnosti dětí. Opravilová uvádí, že v mateřské škole na dítě současně působí výchovné i vzdělávací vlivy a tím označuje předškolní vzdělávání za „*proces cíleného a organizovaného působení na dítě předškolního věku, které ho má rozvíjet, podporovat, motivovat a směřovat k tzv. kompetencím školáka*“ (Opravilová, 2016, s. 14).

Předškolní vzdělávání by mělo nabízet vhodné prostředí, pro děti především vstřícné, podnětné, obsahově bohaté, kde se děti budou cítit jistě, bezpečně a spokojeně. Důležité je vytvořit takové prostředí, kde se dítě bude mít možnost projevit a bavit se nejpřirozenějším možným způsobem pro tento věk – hrou.

V naší současné legislativě předškolní vzdělávání zajišťují předškolní zařízení, která pracují podle programů stanovených MŠMT a to dle Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání (Smolíková, 2004). Systém vzdělávání je založen na principu celistvosti a propojenost učiva, cílů a vzdělávací nabídky. Opravilová také poukazuje na význam prožitku při vzdělávání, kdy mnohem hlubšího poznání dosáhnou děti, které poznávací činnosti samy na vlastní kůži prožijí (Opravilová, 2016).

1.3.1 OBLASTI PŘEDŠKOLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Vzdělávání v mateřské škole stanovuje RVP PV (Smolíková, 2004). V RVP PV je vzdělávací obsah členěn do jednotlivých vzdělávacích oblastí, nicméně je zde kladen důraz na integrované propojení všech oblastí, které respektuje přirozenou celistvost vývoje

osobnosti. Jednotlivé oblasti a jejich obsah se vzájemně prolínají a tím se zabezpečuje přirozenější, účinnější a hodnotnější vzdělávání našich dětí.

Každá oblast obsahuje vzájemně propojené kategorie. RVP PV (Smolíková, 2004) uvádí:

- Dílčí cíle (záměry učitele, co by měl pedagog sledovat a co u dítěte podporovat).
- Vzdělávací nabídka (soubor praktických a intelektových činností a příležitostí – tyto činnosti by měly být mnohostranné, maximálně pestré a měly by odpovídat konkrétním možnostem a potřebám dětí).
- Očekávané výstupy (předpokládané výsledky – jejich dosažení není pro dítě povinné).

Vzdělávací oblasti jsou biologického, psychologického, interpersonálního, sociálně – kulturního a environmentálního charakteru a jsou v RVP PV (Smolíková, 2004) nazvány takto:

- Dítě a jeho tělo.
- Dítě a jeho psychika.
- Dítě a ten druhý.
- Dítě a společnost.
- Dítě a svět.

Blíže a detailně se těmito oblastmi a všemi propojenými kategoriemi zabývá RVP PV (Smolíková, 2004).

1.4 PRACOVNÍ VÝCHOVA V MATEŘSKÉ ŠKOLE

V mateřské škole je cílem propojovat jednotlivé vzdělávací oblasti a jejich obsahy ve vnitřně propojené celky, a proto i pracovní výchova zde proniká všemi činnostmi dětí. Honzíková (Honzíková, 2000) uvádí, že pracovní výchova v mateřské škole je jakýmsi prvním stupněm systematické přípravy dítěte na práci. Pracovní výchova má dětem umožnit osvojení různých praktických dovedností, má učit děti pracovním postupům a technikám a současně u nich rozvíjet tvořivost, cílevědomost, zodpovědnost a sebekázeň (Průcha, Walterová, Mareš, 2001). Vzhledem k prolínání pracovní výchovy ve všech činnostech dětí zároveň také rozvíjí smyslové vnímání, fantazii, jemnou motoriku, představivost, myšlení, smysl pro spolupráci, vzájemnou výpomoc, smysl pro cit k přírodě a její ochraně.

Pracovní výchova je v mateřské škole organizována řízenou formou v organizačních jednotkách, které vzhledem k věku dětí dosahují zpravidla kolem dvaceti minut. Jednotlivé řízené činnosti by se měly střídat tak, aby nedocházelo k poklesu pozornosti a soustředění dětí. Je tedy možné pracovní činnost přerušit jinou řízenou či volnou organizační formou a následně opět pokračovat v započaté práci. Je také možné a dokonce i vhodné pracovní činnost provádět ve více dnech a rozdělanou práci či výrobky si mezitím uschovat – děti se tím mimo jiné učí především schopnosti dokončit započatou práci a to i tak, že ji dokončí jiný den, než ji započaly. Každá činnost v mateřské škole by měla být nějak motivována. Vhodná motivace k činnosti zabezpečí chuť a odhodlanost pro samotné tvoření a přináší dětem mnohem větší prožitek ze samotné činnosti.

Před zahájením samotné činnosti se děti napřed připraví – připraví si pracovní prostor, materiály, náradí a pomůcky. Poté učitelka provádí stručnou a jednoznačnou instruktáž o technikách, postupech, vlastnostech materiálů, hygieně a bezpečnosti. Dětem můžeme hotový výrobek ukázat jako vzor nebo jim pouze upřesníme zadání a necháme je, ať si výrobek vytvoří dle vlastní fantazie, zkušeností a potřeb. Po dokončení každé práce následuje úklid pracovního prostoru a hygiena (i když práce budou další den pokračovat). Velmi důležitá je na závěr zpětná vazba a vyhodnocení práce, postupů a výrobků dětí. Pedagog by měl také dítě nabádat k tomu, aby umělo vyjádřit své pocity z průběhu činnosti (co se mu dělalo dobře, co naopak obtížně aj.).

1.4.1 OBSAH A CÍLE PRACOVNÍ VÝCHOVY V MATEŘSKÉ ŠKOLE

Honzíková (Honzíková, 2000) dělí pracovní výchovu v mateřské škole do několika oblastí:

- A) Práce s různým materiálem.
- B) Práce montážní a demontážní.
- C) Sebeobslužné práce.
- D) Úklidové práce.
- E) Práce pěstitelské a chovatelské.
- F) Vycházky s pracovní orientacím zaměřením.
- G) Hrová činnost.

Práci s přírodním materiálem je možné pozorovat a praktikovat ve všech těchto oblastech.

Při pracovní výchově využíváme s dětmi znalosti získané v jiných oblastech vzdělávání a zkušenosti nabyté z běžného života. Tyto zkušenosti a poznatky pomáhají dětem získat vědomosti, pracovní dovednosti a návyky, které později uplatní právě v běžném životě (Honzíková, 2000). Cílem pracovní výchovy v mateřské škole je tedy získat základní

a praktické dovednosti v různých oblastech pracovní výchovy, poznat různé druhy materiálů a jejich vlastnosti, osvojit si zásady hygieny a bezpečnosti práce, vytvářet si vztah k ochraně životního prostředí a postoj k řešení ekologických problémů, vytvářet si pozitivní vztah k práci a odpovědný postoj k vlastní činnosti a její kvalitě a v neposlední řadě získat prvotní poznatky a dovednosti významné pro další profesní orientaci a osobní růst (Honzíková, 2000).

1.4.2 HYGIENA A BEZPEČNOST PRÁCE

Hygiena a ochrana zdraví člověka při práci je jedno z důležitých témat nejen pro děti v mateřské škole. Právě proto, že v mateřské škole se děti teprve s pracovní výchovou setkávají a osvojují si její úplné základy, je otázka hygieny a ochrany zdraví velmi důležitá a je nutné ji věnovat pozornost. Honzíková (Honzíková, 2015) uvádí dvě základní povinnosti všech škol a školních zařízení a to jsou:

- Vychovávat žáky k bezpečnosti a hygieně práce, k bezpečnému chování.
- Zabezpečit podmínky pro bezpečnou a zdraví nezávadnou práci žáků, ale i učitelů a ostatních pracovníků školy.

Oblast hygieny a bezpečnosti práce opět zasahuje do všech činností dětí v mateřské škole, proto by měla učitelka vést děti k jejímu dodržování a uvědomování si možných rizik, kterým je potřeba předcházet. Ohrožení v mateřské škole můžeme rozlišit na mechanické, chemické, elektrickým proudem a nepřiměřenou fyzickou nebo psychickou zátěží (Honzíková, 2015).

Učitelka přebírá v mateřské škole zodpovědnost za děti jí svěřené, proto je nutné, aby zabezpečila prostředí i činnosti dětí tak, aby nevznikl úraz dětem ani učitelce a zároveň, aby prostory a prostředí negativně neovlivňovaly zdraví jedinců (Honzíková, Bajtoš, 2004). Prevencí vzniku ohrožení zdraví či úrazu je především podle Honzíkové a Bajtoše (Honzíková, Bajtoš, 2004) dobré prostorové vybavení, nezávadné materiálně – technické prostředky a vedení výchovně – vzdělávacího procesu v souladu s požadavky bezpečnosti a hygieny práce.

Nejen v mateřské škole musí pedagog věnovat pozornost i příznakům tělesné nebo duševní únavy. Ze specifík předškolního věku vychází především kratší doba soustředění a nutnost aktivity střídát kvůli udržení pozornosti a tím i omezení rizika úrazu z důvodu tělesné nebo duševní únavy. Pokud pracovní činnost trvá příliš dlouho, může být dítě

unaveno a riziko úrazu narůstá. Honzíková a Bajtoš uvádí, že základní příčiny tělesné i duševní únavy mohou být následující (Honzíková, Bajtoš, 2004):

- Nevhodná organizace práce (málo přestávek, nevhodné organizační formy, příliš dlouhá doba aktivity apod.).
- Zdravotní stav dítěte (nachlazení či jiná nemoc může negativně ovlivnit duševní i tělesné rozpoložení dítěte).
- Psycho-fyziologické stavy žáků (strach nebo obavy).
- Nepřiměřená duševní zátěž.
- Nevyhovující školní nábytek či pomůcky (především velikost by měla být uzpůsobená předškolnímu věku).
- Nepřiměřené tempo práce.

Další velmi významný a důležitý faktor je znalost dětí ve třídě a jejich možných alergií či nemocí. Před jakýmkoli použitím přírodního materiálu by měla učitelka materiál očistit a ověřit si, že používaný materiál neohrozí zdraví a bezpečnost dětí ve třídě.

1.5 TVOŘIVOST V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

Předškolní věk je typickým věkem, kdy dítě velmi rádo napodobuje a zkouší nové věci a způsoby. Takovéto experimentování vychází z dosavadních poznatků a vjemů, které dítě má a získalo. Pro jeho další rozvoj a posun je nutné zabezpečit pestré a podnětné prostředí a podmínky. U dětí dochází k rozvoji tvořivosti hlavně do 6 let věku, poté díky nástupu povinné školní docházky a učení upadá a k opětovnému vzestupu dochází až kolem 10. roku věku (Honzíková, 2003).

Velmi blízce s pojmem tvořivosti je spojená motivace. V mateřské škole je každá činnost dětí spojena s motivací, která pokud je vhodně vzhledem k věku dětí zvolená, vtáhne děti do činnosti přirozeně a podpoří v nich jim přirozený pocit zvědavosti a chutě poznávání nových věcí. Motivace by v mateřské škole neměla přicházet pouze z vnějšího prostředí, ale pedagog by se měl děti snažit vhodnou cestou přimět k tomu, aby o činnosti jevily zájem i pomocí tzv. vnitřní motivace, která, jak uvádí Honzíková (Honzíková, 2003), vychází z vnitřního prostředí jedince – a to z jeho potřeb, zájmů, pudů a aspirací.

Rozvoj tvořivosti nejvíce podporují formy výuky, kde dítě samo chce daný problém či zadání vyřešit a zajímá ho, jak to dopadne. Takové formy jsou problémové vyučování

a projektová metoda (Honzíková, 2003). Tyto formy bývají v mateřských školách často opomíjeny, ale pokud jsou vhodně používány, vedou děti k samostatnému řešení a podporují u nich zvědavost a touhu poznávání, která je jim blízká.

Rozvoj a podpora rozvoje tvořivosti by měla být v popředí zájmu pedagogů v mateřských školách. V předškolním věku převládá tvořivost v podobě výrobků z materiálů či výtvarné činnosti. U starších dětí by se již měla rozvíjet tvořivost v řešení problémů a hledání originálních postupů či řešení situací. *„Každý duševně zdravý jedinec má určitou úroveň tvořivosti, kterou je třeba dále rozvíjet v činnostech stejně jako každý jiný psychický jev, tzn. ve hře, v učení, v práci.“* (Honzíková, 2003, s. 24). Z tohoto tvrzení je pro mateřskou školu a předškolní věk nejvíce směrodatné rozvíjení hry, které je dítěti v předškolním věku nejbližší.

Tvořivost se dá také vztahovat k procesu, kterým děti vyjadřují své představy, pocity a nápady tak, aby jim to přinášelo radost a uspokojení (Bean, 1995). Bean dále uvádí definici tvořivosti takto: *„Tvořivost je proces, kterým jedinec vyjadřuje svou základní podstatu prostřednictvím určité formy nebo média takovým způsobem, jenž v něm vyvolává pocit uspokojení; proces posléze vyústí v produkt, který o této osobě, tedy o svém původci, něco sděluje ostatním.“* (Bean, 1995, s. 15).

Pro správný rozvoj nejen tvořivosti, ale i celkově celé osobnosti dítěte je vhodné nechat děti do procesu vzdělávání aktivně vstupovat, nechat je rozvíjet samostatnost, kreativitu i fantazii. Pokud dítěti budeme cestu k poznávání neustále omezovat a vytyčovat jen jedním a přímým směrem, potlačíme u něj touhu poznávat věci z různých stran a různými způsoby a odsuneme do pozadí především jeho aktivitu, která by mu měla pomoci v poznávání a objevování nových poznatků.

Dále je také velmi důležité pohlížet na dětské výrobky z jejich pohledu, najít v nich to hezké a zajímavé, co dítě chtělo ztvárnit a tím vyjádřit i část sebe samotného. Nikoliv pouze z pohledu dospělého jedince, z pohledu estetického vzezření a zažitých konzervativních představ. Pedagog by měl každý výrobek dítěte vnímat tak, že tím dítě chtělo něco vyjádřit a pro dítě samotné je takový výrobek krásný, protože v něm vidí část sebe.

Závěrem lze připomenout základní pravidlo veškerého učení a poznávání a to, že na co si přijdeme a poznáme sami, vlastní vůlí a aktivitou, to si zapamatujeme mnohem snáze a déle než to, co je nám pouze sděleno, a sami jsme se nepodíleli nad zjištěním

těchto poznatků. Dětská zvědavost je hnacím motorem pro dítě samotné, čím podnětnější a zajímavější prostředí jim přichystáme, tím jim umožníme poznávat zákonitosti a jevy, které si vlastním objevováním ukládají a rozšiřují si tak základnu vjemů, zkušeností a představ, které při vlastní tvořivosti mnohonásobně využijí.

2 VÝZNAM PRÁCE S PŘÍRODNÍM MATERIÁLEM PRO DĚTI PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Využití přírodního materiálu v mateřské škole má širokou škálu oblastí. Dalo by se říci, že přírodní materiál může provázet výchovně - vzdělávací proces v každodenních činnostech. Lze jej využít jak pro pracovní výchovu, ale také k výtvarné výchově, která je v mateřské škole často propojována a kombinována s pracovními činnostmi. Dále je také možné přírodní materiál využít k různým didaktickým činnostem, díky nimž se děti učí prvotní poznatky o přírodě, materiálech, ochraně i o zákonech fyziky. Z výrobků je možné vyzdobit nejen prostředí školy, ale i smluvní místa, nástěnky či výstavky např. v domovech seniorů, nemocnicích či obecních nebo městských úřadech.

Jedna nesporná výhoda přírodního materiálu je především jeho dostupnost a finanční nenáročnost. Při zapojení fantazie nejen pedagogů, ale i samotných dětí můžeme z vycházek do přírody nanosit nesčetné množství různého drobného materiálu, který nám poskytuje příroda a okolí v jednotlivých ročních obdobích. Přírodní materiál přinesený z vycházek můžeme dále využít v kombinaci s výtvarnou, pracovní i didaktickou činností. Můžeme také s dětmi provádět prvotní pokusy a pozorování. V neposlední řadě má použití přírodních materiálů obrovský význam a vliv na rozvoj hrubé i jemné motoriky, poznávání, vnímání, ale i na rozvoj fantazie a představivosti.

Velký vliv na množství rozličných druhů přírodních materiálů, které v mateřské škole používáme, má lokalita mateřské školy. Městské školy mají určitě jinou dostupnost přírodních materiálů než školy z okrajů měst nebo školy venkovské. Především jde o přinášení přírodních materiálů z procházek či pobytů venku, kdy městské mateřské školy jsou odkázané na nejbližší okolí. Nicméně zde potom záleží na aktivitě pedagoga nebo i rodičů a dětí, co za materiál do mateřské školy přinesou. Práce s přírodním materiálem je tudíž velmi závislá na vůli pedagoga a především na tom, jak má zmapované okolí mateřské školy z pohledu možnosti využití přírodního materiálu. Do této znalosti okolí se dále ještě zapojí faktor ročního období a lidových tradic a zvyků.

2.1 PŘÍRODNÍ MATERIÁL V MATEŘSKÉ ŠKOLE

Drobný přírodní materiál je vše, co nám dává příroda. Takový materiál můžeme dělit na rostlinné, živočišné a nerostné materiály (Honzíková, 2013). Tyto materiály můžeme získávat sběrem, některé získáme jako zbytky po zpracování užitkových rostlin, jiné si můžeme sami vypěstovat (Honzíková, 2006). Dále kromě drobného přírodního materiálu můžeme použít i dřevo. I mezi modelovacími hmotami můžeme použít hmoty z přírodních

materiálů (těsta, jíl, bahno). Taktéž mezi textilním materiálem najdeme čistě přírodní textilní vlákna (např. len). Při činnostech montážních a demontážních můžeme opět využít přírodní materiál (dřevěné kostky, špejle). Mezi přírodní materiál můžeme z jistého úhlu pohledu zařazovat i papír, který je v mateřské škole velmi hojně využíván.

2.1.1 DĚLENÍ PŘÍRODNÍHO MATERIÁLU PRO VYUŽITÍ V MATEŘSKÉ ŠKOLE

Drobný přírodní materiál:

Přírodních materiálů, především drobného přírodního materiálu je velmi mnoho. Honzíková ve svých publikacích (Honzíková, 2006 nebo Honzíková, 2015) uvádí pouze některé příklady. Vyjmenujeme pouze základní zástupce, jako jsou: kaštiny, žaludy, bukvice, šípky, jeřabiny, ořechy, skořápky, šišky, pecky, nažky z javoru, makovice, sláma, seno, semena, kůra, korek, větvičky, listí, kukuřice, plody ovocných stromů, brambory, dýně, dále také ulity hlemýžďů, lastury mořských živočichů, kamínky, mechy, houby, květiny, písek a mnoho dalšího drobného materiálu, který lze v přírodě najít.

Dřevo:

Přírodní surovina dostupná v mnoha různých formách a využitelná v mateřské škole variabilními způsoby. Dřevo má velmi významnou úlohu ve vývoji lidské kultury a i dnes patří práce se dřevem k častým pracovním činnostem dětí od nejútlejšího věku (Honzíková, 2015). U nás nejčastěji používáme druhy dřeva, které jsou dostupné v dané oblasti. Obecně je to dřevo ze: smrku, borovice, modřínu, břízy, dubů, olší, buků, topolů a jiných stromů.

V mateřské škole nejčastěji využijeme dřevo ve formě větví či samorostů, které jsou volně ke sběru v přírodě. Můžeme ale využít i řezivo, což je nařezané vytěžené dřevo (podélné nebo příčné rozřezávání kmenů). Podélné řezivo získáme z pily jako zpracované dřevo (vlastní výroba by byla poněkud složitá), příčné řezivo si můžeme ale pro potřeby práce s dětmi vyrobit sami pomocí ruční pilky a získané kulaté špalíky můžeme použít v různých variantách např. jako tácky, nebo plochu k výtvarným technikám. Kromě řeziva můžeme dále využít i dřevo aglomerované (dřevní hmota je rozdělena na malé části a následně spojena pojivem do požadovaného tvaru).

Velmi zajímavou činností se dřevem je práce s proutím při košíkářství. Samozřejmě, že v mateřské škole nemůžeme mluvit o estetickém košíkářství, ale zcela jistě lze využít proutí k pletení pomlázky (s využitím tradice Velikonoc) nebo k prvním

pokusům o např. pletený tácek. Z materiálů, které můžeme použít v mateřské škole je vhodné vrbové proutě, pedig či březové větve (výroba košťat).

Další velmi důležitá a rozvíjející činnost, ke které je možné použít dřevo ve formě dřevěných kostek či špejlí je činnost konstrukční. Práce montážní a demontážní lze mimo jiných materiálů možné provádět i se dřevem. Zde bychom chtěli upozornit i na vlastní výrobu dřevěných dílů a kostek (nařezáním trámků, latí a prken na hranoly, kvádry, krychle, jehlany a jiné tvary), ze kterých děti mohou stavět různé budovy, obydlí, statky, ohrady. Navíc si takto vyrobené díly mohou sami nabarvit.

Modelovací hmoty:

Modelovací hmota je každá tvárná hmota. Modelování je velmi důležitá a prospěšná činnost pro děti předškolního věku, protože se touto činností rozvíjí jemná motorika prstů a mimo jiné i fantazie a představivost. Také podněcuje člověka ztvárnit svou představu či zážitek (Honzíková, 2015). Mezi přírodní modelovací hmoty patří hlína, bahno, jíl, různá těsta (vyrobená z přírodních surovin) např. Vizovické těsto, slané těsto či perníkové těsto a také domácí vyrobená modelovací hmota z mouky.

Textil:

Práce s textilem patří mezi hojné činnosti v mateřské škole. Z přírodních materiálů je možné vyrábět textilní vlákna, tuto technologii nedovedeme v podmínkách mateřské školy ztvárnit tak dokonale jako textilní průmyslové stroje, nicméně se s dětmi můžeme seznámit s přírodními textilními materiály a jejich získáváním (např. ze lnu). Jiná varianta činnosti může být exkurze do továrny, kde dětem bude ukázán postup získávání hedvábí z bource morušového. Vlákna ovčí vlny je možné využít k filcování.

Papír:

„Je to soudržná vrstva rostlinných vláken o plošné hmotnosti do 150g/m².“ (Honzíková 2015, s. 165). Z této definice vyplývá, že i papír a jeho druhy lze považovat za přírodní materiál. V mateřské škole navíc velmi často a hojně využívaný jak v pracovní výchově, tak i ve výtvarných činnostech. Výroba papíru je složitý proces, který je vhodné zařadit do výchovně – vzdělávacího procesu v mateřské škole formou exkurze pro předškolní děti. V podmínkách mateřské školy si můžeme s dětmi udělat pokus recyklace papíru, kdy ze starých novin se natrhají kousky, rozmočí se ve vodě a vzniklá hmota se nanese na síťované pláty a nechá se vysušit. Děti mohou zkoumat i vlastnost savost papíru a porovnat jej s papírem tiskovým.

Zajisté velmi zajímavou technikou je pletení z papírového pedigu. I tato činnost je vhodná pro děti předškolního věku a přináší velmi dobré výsledky jak v oblasti výrobků, tak i v rozvoji osobnosti, jemné motoriky a představivosti. V neposlední řadě má pozitivní vliv i na procvičování trpělivosti, dodržování technologického postupu a výdrže u započaté práce.

2.1.2 PRACOVNÍ TECHNIKY PŘI PRÁCI S PŘÍRODNÍM MATERIÁLEM

Pracovní techniky musí odpovídat věku dítěte a zároveň jeho schopnostem i dovednostem. Pedagog by měl pracovní techniky zařazovat tak, aby především neohrozil zdraví a bezpečí dítěte. Pokud dítě ještě není motoricky i psychicky zralé na určitou techniku, je nutné zvážit její použití nebo výpomoc dítěti. Pracovní techniky by měly být voleny tak, aby bylo možné stupňovat jejich obtížnost (Honzíková, 2000).

Mezi konkrétní pracovní činnosti vhodné pro děti předškolního můžeme zařadit: stříhání, ohýbání, spojování, navlékání, propichování, lisování, řezání, vrtání, pilování, krájení, seskupování, výtvarné techniky – malování, rytí, tisk, decoupage, artefiletika aj. Pro modelování jsou v mateřské škole vhodné techniky hnětení, válení, stlačování, ohýbání, vytlačování tvořítka, nastřihování aj. (Honzíková, 2015). Pro práce s papírem jsou v mateřské škole vhodné tyto techniky: oddělování, spojování, tvarování a úprava povrchu a rozměřování.

Honzíková (Honzíková, 2006) dále uvádí i konkrétní úkoly, ke kterým by měl pedagog výchovně – vzdělávací proces při práci s přírodním materiálem směřovat. Jsou to následující úkoly (Honzíková, 2006):

- osvojování prvotního přehledu přírodních materiálů,
- učení se jejich správným názvům,
- osvojování správných názvů používaného nářadí a pomůcek,
- osvojování pracovních operací, jejich správného a bezpečného provádění,
- vedení k přesnosti, pečlivosti, šetrnému zacházení s nářadím a pomůckami,
- osvojování základních fází výrobního procesu.

2.1.3 TEORETICKÉ POZNATKY PŘI PRÁCI S PŘÍRODNÍM MATERIÁLEM

Při práci a používání přírodního materiálu se zároveň s daným materiálem děti seznamují, učí se jeho správný název, jeho vlastnosti a možnosti jeho použití či zařazení v hierarchii. Takovéto poznatky mohou děti získávat pouze z výkladu pedagoga, ale určitě

zcela efektivnější, účinnější a trvalejší způsob je ten, když si na tyto teoretické poznatky přijdou děti samy, pomocí pozorování, pokusu a omylu či didaktickými hrami. Takovému objevování poznatků by mělo být promyšleně vedené učitelem (Honzíková, 2015) a vyžaduje i jistou účast a zájem dětí. K pozorování a pokusům přírodní materiál přímo nabádá a děti se díky těmto aktivním činnostem seznamují nejen se vzhledem a názvem materiálů, ale především s jeho vlastnostmi, chováním a použitím. Vlastnosti materiálů, které je možné s dětmi zkoumat je mnoho (např. barva, tvar, pevnost, skupenství, pružnost, tvrdost).

Velmi úzkou spojitost s využitím přírodních materiálů mají lidové tradice a zvyky. V této oblasti se děti teoreticky seznámí s lidovými tradicemi a zvyky, vztahujícími se k naší kultuře (národní i místní). Lidové zvyky a tradice jsou velmi inspirativní a bohaté na náměty pro pracovní a výtvarné činnosti s dětmi, ve kterých má přírodní materiál své zásadní místo.

2.2 NÁSTROJE, NÁŘADÍ A POMŮCKY

Proto, abychom mohli s dětmi pracovat s přírodním materiálem, opracovávat ho, upravovat a vytvářet z něho různé výrobky potřebujeme rozdílné nástroje, nářadí i pomůcky. Nástrojem se ručně nebo mechanicky bezprostředně působí na materiál za účelem změny jeho tvaru, velikosti a povrchu. Podle funkce, při práci s materiálem, se nástroje uplatňují jako činné – aktivní a nečinné – pasivní neboli nářadí (Honzíková, 2006).

Činné nástroje jsou ty, kterými se mění tvar nebo povrch materiálu či výrobku. Jejich hlavní částí je břit. Honzíková (Honzíková, 2015) zařazuje do činných nástrojů nástroje jednoruční: nože, pily, nůžky, jehly, nebozezy a nástroje obouruční: rámová pila na kov, rašple, pilníky.

Do nečinných nástrojů, kterým se říká nářadí, patří ty „..., které úderem na činný nástroj, jeho uchopením, přidržením nebo upnutím usnadňují nebo zajišťují činný nástroj při provádění změny.“ (Honzíková, 2015, s. 116.)

Dělení nářadí uvádí Honzíková (Honzíková, 2015) následující:

- pomocné – kladiva, kolovrátky, náprstky,
- přidržovací – kleště, napichovací špendlíky,
- upínací – truhlářské ztužidlo, zámečnický svěrák,

- montážní – klíče, šroubováky,
- měřicí – metr, ocelové měřítko, krejčovská míra,
- rýsovací – příložný úhelník, pravítko.

Mezi pomůcky patří vše, co nám pomáhá při práci s přírodními materiály a nepatří do náradí a nástrojů. Můžeme sem zařadit lepidlo, tavnou hmotu, tužku, navlhčovač, špachtli, brusný papír, provázek, štětec nebo drátek.

2.3 UČÍME SE OD PŘÍRODY ANEB ZKOUMÁNÍ A POZOROVÁNÍ

Poznatky a informace o přírodních materiálech, jejich využití a vlastnostech nemusíme dětem předkládat hotové pomocí frontálního vyučování. U dětí předškolního věku ani není tato metoda efektivní, protože neudrží pozornost a nevstřebají tolik informací. Proto je více než vhodné zařazovat k takovému poznávání buď tvořivou činnost, didaktické hry, nebo vlastní pozorování a pokusy dětí. To, na co si děti přijdou aktivně svou vlastní činností, co samy na vlastní kůži zažijí, si pamatují mnohem déle a celkově efektivněji vstřebávají všechny získané informace.

Pokusů a pozorování můžeme provádět s dětmi, kolik chceme a kolik nám dovolí materiální a technické možnosti. Nelze podat ucelený soupis pokusů a pozorování, možnostem a fantazii dětí i pedagoga se meze nekladou. Uvádíme pouze některé pokusy a pozorování, které je možné zařadit dle ročních období a témat.

2.3.1 ZKOUMÁNÍ A POZOROVÁNÍ DROBNÉHO PŘÍRODNÍHO MATERIÁLU

Poznatky o drobném přírodním materiálu můžeme zkoumat jeho pozorováním:

- Nasbírat např. šípky, kaštiny, žaludy, necháme je v teple v místnosti, můžeme některé rozkrojit, jiné necháme celé. Pozorujeme, co se stane s plody v teple v místnosti (seschnou, změní barvu, ztvrdnou/změknou).
- Čerstvá tráva se změní na seno. Utrhneme čerstvou travu a necháme ji schnout (venku nebo uvnitř). Po několika dnech porovnáme lámavost, vůni, barvu.
- Pozorování a pokus se změnou skupenství: ze sněh/led – voda – až do vypaření vody.
- Pozorování rostlin, květin, ovoce a zeleniny – co se s nimi stane postupem času v místnosti? (oschnou, začnou hnít).

- Z čeho všeho se nechají udělat korále? (Honzíková, 2015). Nasbíráme různé plody, vyzkoušíme, které jdou krájet, které je lepší nechat celé, zkoumáme tvrdost, propichujeme na nit a navlékáme. Po seschnutí porovnáme s čerstvými plody.

2.3.2 ZKOUMÁNÍ A POZOROVÁNÍ MODELOVACÍCH HMOT

- Pozorování hlíny spojené s vodou. Z hlíny a vody vytvoříme hmotu, tu vložíme do misky a do druhé misky položíme kuličku z této hmoty. Necháme vyschnout, po nějakém čase zkoumáme, co se s hmotou stalo.
- Zkoumání domácí modelíny z mouky. Pozorujeme, co se stane s hmotou na vzduchu a co v uzavřené plastové krabici.
- Zkoumáme různé druhy těst a hmot (Honzíková, 2015). Uděláme vánoční ozdoby z moduritu, slaného těsta a perníkového těsta. Porovnáme, které ozdoby se dají propichovat, které nabarvovat, které leštit a brousit.

2.3.3 ZKOUMÁNÍ A POZOROVÁNÍ VLASTNOSTÍ PAPÍRU

- Zkoumání vlastností papíru. Zkusíme pomocí různých druhů papíru zkoumat muchlavost, pevnost, savost. Co se stane, když zmačkáme a opět narovnáme papír?
- Zkoumání pevnosti mokrého a suchého papíru. Zvolíme několik druhů papíru, vždy jeden namočíme a druhý necháme suchý. Vezmeme do rukou suchý papír a rukama táhneme od sebe, až papír přetrhne. Totéž uděláme se suchým papírem.

2.3.4 ZKOUMÁNÍ A POZOROVÁNÍ DŘEVA

- Zkoumání tvrdosti dřeva (Honzíková, 2015). Vezmeme měkké dřevo (smrk, borovice) a dřevo tvrdé (buk, dub, bříza), dáme dětem nebozezy, kladívka, hřebíčky – děti zkoumají, do jakého dřeva jdou dobře/hůře zatloukat hřebíčky, nebo zavrtávat nebozez.
- Pozorování různých druhů dřev – rozeznávání stromů podle kůry, kmenu, jehličí/listí, šišek/plodů.
- Pozorování a porovnávání, z jakých větvíček nám jde lépe zapálit oheň. Použijeme větve suché (sebrané na zemi) a větve syrové (nařezané, ulomené).

3 MOŽNOSTI PRÁCE S PŘÍRODNÍM MATERIÁLEM PRO JEDNOTLIVÁ VĚKOVÁ OBDOBÍ

Práce s přírodním materiálem je mimo jiné specifická i svou obtížností a náročností. Variabilita činností v mateřské škole nám ale dává mnoho možností jak využít přírodní materiál s dětmi mladšími i s dětmi staršími. Velmi úzce to souvisí i s volbou vhodných pracovních technik, které je možné stupňovat dle obtížnosti a přizpůsobit je věku a dovednostem dětí.

Jako veškerá činnost v mateřské škole tak i práce s přírodním materiálem vyžaduje určitou znalost dovedností a individuálních možností dětí. Pedagog tak může volit činnosti různě obtížné (v případě smíšené třídy) nebo stejné obtížnosti (v případě třídy s dětmi stejného věku). V druhém případě lze ještě modifikovat obtížnost podle dovedností dětí - některé děti ve třídě již zvládnou samy např. stříhat, jiné ještě ne, a tak by měl být pedagog připravený v takovém případě pomoci.

3.1 PRÁCE S PŘÍRODNÍM MATERIÁLEM VHODNÁ PRO DĚTI VE VĚKU 3 – 4 ROKY

Tento věk je pro děti nastupující do mateřské školy zlomový, protože se odlučují od matky a začleňují se do kolektivu ostatních dětí a postupně se osamostatňují. Pro děti v tomto věku z hlediska práce a činností s přírodním materiálem jsou vhodné základní činnosti poznávání a seznamování se s přírodními materiály. Děti se učí poznávat a pojmenovat jednotlivé přírodniny, dovedou určit jejich barvu, základní vlastnosti (podle hmatu, čichu, zraku) a měly by zvládnout základní pracovní techniky - trhání, stříhání, nalepování (Bednářová, Šmardová, 2015). V tomto věku je důležité dát dětem dostatečný základ a povědomí o různých druzích materiálů. Také jim vštěpujeme základní představy, kdy a za jakých příležitostí můžeme s takovým materiálem pracovat (např. pomocí využití tradic a lidových zvyků).

Přírodní materiály mohou provázet děti ve všech jejich denních činnostech a záleží jen na pedagogovi, zda těchto materiálů a možností využije (např. při pobytu venku a rozvoji hrubé motoriky dětí může učitelka využít větve, klády, kmeny stromů, kameny, šišky aj.).

Z hlediska motoriky můžeme přírodní materiál využít ke stavbě různých překážkových drah, chodníků a překážek. Pro rozvoj jemné motoriky využíváme především práci a hru se stavebnicemi (dřevěnými, kovovými), hru s pískem a modelovacími hmotami (těsto, hlína), rukodělné činnosti (navlékání, provlékání, skládání na obrys, mačkání), stříhání, dotýkání se předmětů a poznávání předmětů hmatem

(hmatové sáčky) a mnoho dalších činností (Bednářová, Šmardová, 2015). Při rozvoji kresby opět můžeme využít přírodní materiál. Děti ve věku 3 – 4 roky nejraději kreslí velké formáty, můžeme proto zapojit fantazii nejen dětí a využít ke kresbám a malbám písek, bláto, mouku, kameny, dřevěné plochy (např. i plot kolem MŠ). Pro zrakové vnímání opět využijeme přírodních materiálů k určování barvy, tvaru nebo při rozlišování, co do řady nepatří, k určování shodných a neshodných dvojic nebo poznávání, který předmět chybí. Pro vnímání prostoru se zaměřujeme na umístění předmětů v prostoru: nahoře/dole, vysoko/nízko, dále můžeme využít výlety a procházky do přírody a vyprávět si, kudy jsme šli a co jsme viděli. Při rozvoji vnímání času opět můžeme využít přírodních materiálů a jevů a to např. při pozorování rostlin (semínko, rostlina, květ, plod), zvířat (narození mláďete, růst), nebo základních rysů ročních období (Bednářová, Šmardová, 2015). Sluchové vnímání a paměť můžeme rozvíjet pomocí naslouchání a opakování přírodních zvuků, zvuků zvířat. A v neposlední řadě existuje velká škála činností s přírodním materiálem vhodných pro rozvoj základních matematických představ. Pro poznávání malý/velký, krátký/dlouhý, hodně/málo, prázdný/plný a jiných předmatematických představ je více než vhodné využívat drobný přírodní materiál.

Při rozvoji všech výše zmíněných oblastí zároveň rozvíjíme oblasti další, které prolínají veškerou činností dětí a to: sociální dovednosti, řeč, hru, sebeobsluhu a samostatnost.

Celkově lze tedy shrnout, že pro věkovou skupinu dětí mezi 3. a 4. rokem je vhodné zařazovat aktivity spíše charakteru základního poznávání přírodních materiálů, jeho vlastností a možností využití. Toto věkové období je charakteristické nižší schopností udržet pozornost a vytrvalost k práci, proto je důležité děti nepřetěžovat. Spíše je vhodné nabízet několik druhů aktivit, při nichž se pomocí didaktických her, či jiných názorných ukázek nebo pokusů děti seznámí s rozmanitostí přírodních materiálů. Na vlastní oči a kůži si děti vyzkouší jejich vlastnosti a zapojí svou fantazii, hravost a představivost k tomu jak je lze použít. Z praxe si trůfáme říci, že nejosvědčenější metoda pro takovéto činnosti je artefietika.

3.2 PRÁCE S PŘÍRODNÍM MATERIÁLEM VHODNÁ PRO DĚTI VE VĚKU 5 – 6 LET

V tomto období je již dítě zvyklé na kolektiv, prostředí mateřské školy, odloučení od matky a zvládá mnohem více dovedností. Také se prohlubuje jeho zájem o okolí do větších detailů. Dalším mezníkem v tomto období je i míra školní zralosti a základní doporučené dovednosti a schopnosti, které by dítě mělo mít a zvládat, aby jeho přechod

na základní školu byl bez větších problémů a v poklidu především vzhledem k psychice dítěte (Bednářová, Šmardová, 2010). Proto se při práci s dětmi v této věkové skupině již opíráme o prvotní poznatky získané v předešlém věkovém období a rozšiřujeme je dále, zaměřujeme se více na preciznost, detaily, náročnost a délku činností. Dále také zařazujeme činnosti již náročnější na jemnou motoriku, práci ve skupinách se zaměřením na spolupráci dětí a dáváme důraz na znalost základních zásad hygieny a bezpečnosti práce.

V oblasti motoriky se zaměřujeme na aktivity rozvíjející detailněji a precizněji jemnou motoriku (modelování, uzlování, obtiskování) i hrubou motoriku (míčové dovednosti, herní dovednosti). V oblasti kresby přibývá různorodosti námětů, detailů a lze využít dětskou fantazii k různým druhům kreseb a maleb v přírodním prostředí či s přírodním materiálem (např. kresba pampeliškou, trávou, vlašským ořechem). Také je možné zařazovat grafomotorická cvičení například kreslení klacíkem v písku, nebo prstem na zamlženém okně). Zrakové vnímání nejlépe rozvíjíme při rozšířeném zařazování barev přírody, kdy do základního spektra barev, které děti ve věku 5 let mají již ovládat (Bednářová, Šmardová, 2015), zařazujeme jejich odstíny a širší spektrum. Dětem dále zařazujeme činnosti pro vnímání shodných a rozlišných obrazců či předmětů (i k tomuto lze využít např. artefietické obrázky z přírodnin), skládání puzzlí, dodělávání obrázků nebo Kimovy hry, kdy si dítě zapamatovává viděné předměty (Bednářová, Šmardová, 2015). Oblast vnímání prostoru rozvíjíme především při spontánním pohybu, vycházkách a výletech – kde klademe důraz na pojmenování směrů, posloupnosti i řazení jednotlivých předmětů (opět můžeme využít mnoho přírodnin, které najdeme cestou). Vnímání času je pro děti velmi obtížná oblast, která vychází především z pravidelnosti a rituálů nejen v mateřské škole, ale především v rodině. Nicméně pětileté dítě by mělo alespoň základně umět pojmenovat činnosti obvyklé pro denní dobu a činnosti obvyklé pro roční období – zde se opět dostáváme k přírodním materiálům a přírodě samotné. Dítě by mělo zvládat rozlišit jednotlivá roční období, mělo by vědět, co se s přírodou děje a jaké druhy materiálů můžeme využít pro naši výtvarnou a pracovní činnost. Pro rozvoj sluchového vnímání a paměti můžeme využít kromě jiných aktivit i detailnější naslouchání zvukům v přírodě a jejich opětovnému vybavení a reprodukci (např. po návratu z vycházky). Z oblasti základních matematických představ se věnujeme dalším nadstavbovým činnostem, které vychází z celkového vývoje jedince. Dítě ve věku 5 – 6 let by již mělo zvládat třídění

(stromů, zvířat, plodů), porovnávání, přiřazování a základní počítání v oboru do šesti, a to vzestupně i sestupně.

Celkově lze tedy říci, že v období před vstupem do 1. třídy základní školy je obdobím rozvíjení základů postavených v období předcházejícím. Dítě se od základního poznávání materiálů, jejich názvů a vlastností dostává k detailnějším činnostem, rozšiřuje obsah dosavadních znalostí a zkušeností, zvládá časově i manuálně náročnější pracovní a výtvarné činnosti a zapojuje více svou představivost, fantazii a zkušenosti již dříve získané – tím se projevuje jako více samostatné. Jeho práceschopnost se zvyšuje, udrží déle pozornost, dovede dodržovat pracovní postupy a návody. Přírodní materiál zvládá při zpracování přesněji a precizněji využít. Aktivně a rádo s přírodním materiálem pracuje.

4 ČTVERO ROČNÍCH OBDOBÍ Z POHLEDU VYUŽITÍ PŘÍRODNÍCH MATERIÁLŮ

V této závěrečné kapitole se budeme věnovat námětům a nápadům k pracovním i výtvarným činnostem s přírodními materiály. Rádi bychom tento výčet a ukázky výrobků z přírodních materiálů podali jako inspiraci nejen pro učitele v mateřských školách. Tento soubor výrobků jsme pro lepší názornost rozdělili podle ročních období se zohledněním lidových zvyků a tradic. A protože si myslíme, že práce s přírodním materiálem má své nezastupitelné místo ve výchovně – vzdělávacím procesu v mateřské škole, pokusíme se o základní výčet přírodních materiálů a ukázky zúžit na materiál běžně dostupný v okolí našich škol, obcí a měst a zároveň na materiál, na který není nutné vynakládat vysoké finanční prostředky.

Do fenologického členění vstupují velkým podílem lidové zvyky a tradice, které bezpochyby při práci s přírodním materiálem v mateřské škole využijeme. Některé uváděné materiály můžeme využívat celoročně, jejich získávání se ale může vázat pouze k určitému ročnímu období (např. seno, sláma, šípky, skořápky ořechů). Při využití takovýchto materiálů se meze nekladou, lze je využívat právě v návaznosti na lidové zvyky a tradice.

V mateřské škole bychom se měli snažit o pestrou nabídku materiálů, které si děti mohou samy nasbírat, ohmatat, a praktickým použitím se seznámit s názvy, vlastnostmi a využitím těchto materiálů a přírodnin.

4.1 JARO

Jaro je roční období, které ve všeobecném rozložení spadá na měsíce březen, duben a květen. V mateřské škole je to období velmi bohaté na různé náměty a činnosti. Vzestupem teplot se i prodlužuje pobyt venku a vycházky dětí. Příroda se probouzí a nabádá nás k pozorování typických jevů a rysů, což můžeme velmi vhodně uchopit právě pro využití přírodních materiálů. Stačí se při vycházkách rozhlédnout po blízkém okolí, zajít na louky, pole, k rybníkům nebo do lesa a nasbírat a přinést si materiál a přírodniny, které potom v dalších činnostech, sledující dané téma integrovaného bloku, můžeme využít a použít např. k výtvarné činnosti, různým výrobkům či kolážím, k výzdobě třídy, školy nebo i zahrady.

Z lidových tradic a zvyků či významných dnů se většinou v mateřské škole objeví Den matek, Velikonoce nebo Den Země. Níže se zaměříme na přírodní materiál, který je běžně dostupný v okolí škol či měst a obcí.

- Jarní květiny

Jejich sběr je možný téměř všude, můžeme je použít čerstvé, jako výzdobu do vázy, plést z nich věnečky nebo je usušit a pracovat s nimi při výtvarné činnosti. Jarní květiny jsou vhodným přírodním materiálem pro výrobek, který si děti odnesou pro maminky k příležitosti Dne matek. Využijeme např. sněženku podsněžník, bleduli jarní, prvosenku jarní, sedmikrásku chudobku, smetánku lékařskou (pampelišku), violku vonnou, narcis žlutý nebo bílý, tulipán zahradní a mnoho jiných, dle lokality.

Obr. č. 1 Výzdoba z jarních květin (foto vlastní).

Obr. č. 2 Věneček ze sedmikrásky chudobky (foto vlastní).

- Kresba pampeliškou

Smetánka lékařská neboli lidově pampeliška je květina, která patří mezi květiny, jimiž lze zanechávat barevné stopy na podkladu. Lze využít mnoho variant, my ukážeme kreslení květem. Pylová zrna na květu a zbarvení květu zanechávají viditelnou žlutou stopu, kterou můžeme využít s dětmi pro kresbu na papír.

Obr. č. 3 Kreslení pampeliškou (foto vlastní).

- Vajíčka, skořápky z vajíček

Vajíčka jsou v jarním období vhodný a běžně dostupný přírodní materiál, který využijeme především pro Velikonoční svátky. Pro správný výchovně – vzdělávací výsledek je dobré děti vzít do reálného prostředí a nechat je se podívat, kde se skutečně

vejce bere. Vajíčka můžeme využívat celá v syrovém či vařeném stavu, vyfouklá nebo pouze skořápky.

Obr. č. 4 Velikonoční vajíčka barvená v cibulové slupce (foto vlastní).

Vyfouklá vajíčka lze malovat barvami nebo horkým voskem. Horký vosk je pro prostředí MŠ nevhodný pro velké riziko popálení voskem. Při práci rodičů s dítětem v domácím prostředí, je možné ho při zvýšené opatrnosti použít. Také můžeme vyfouklá vajíčka polepit technikou decoupage, což zvládnou i ty nejmenší děti.

Obr. č. 5 Vyfouknutá vajíčka barvená temperami (foto vlastní).

Skořápky lze využít např. k vytvoření housenky, zároveň ve skořápkách můžeme pomocí semínek ova, řechy či čočky vypěstovat rostlinky (viz. obr. č. 6).

Obr. č. 6 Velikonoční housenka (foto vlastní).

- Seno, sláma

Seno a sláma je materiál spíše spadající do letního období, nicméně můžeme tento materiál ve vhodných podmínkách dlouhodobě uchovávat a cíleně využít právě např. o Velikonocích k vyrábění příznačných symbolů jako např. slepičky, zajíce či beránka.

Obr. č. 7 Velikonoční slepice (foto vlastní).

- Proutí, pedig

Proutí je velmi specifický materiál. Můžeme opět s dětmi zavítat do přírody a natrhat mladé proutí, které právě na jaře vyráží. Toto proutí je pružné a můžeme z něho vyrábět mnohé výrobky. Nejznámější strom je vrba, lze ale proutí použít i z jiných stromů. Děti mohou také vnímat a pozorovat vlastnosti jednotlivých druhů proutí a také vlastnosti proutí čerstvě natrhaného, namočeného ve vodě či naopak oschlého. Typickým symbolem pro Velikonoční svátky je pletení pomlázek. Dále můžeme proutí využít pro stavění hnízd pro ptáčky nebo na výzdobu zahrady či školy.

Obr. č. 8 Pletená pomlázka z proutí (foto vlastní).

Zvláštním druhem proutí, které můžeme v mateřské škole vhodně využít je pedig. Děti mohou popustit uzdu vlastní fantazii a vyzkoušet si např. výrobu rybky.

Obr. č. 9 Rybka z pedigu (foto vlastní).

- Zemina a semena

Využití zeminy a semen rostlin by nemělo chybět v žádné mateřské škole. Využijeme opět Velikonoce nebo i příležitost svátku matek a připravíme s dětmi květináč nebo truhlík, do kterého zasadíme semínka (např. ovsu, pšenice, čočky nebo květin). Děti tak mají jedinečnou možnost pozorovat, co se se semínkem děje a jak z něho roste rostlina.

Obr. č. 10 Klíčení semen (foto vlastní).

Obr. č. 11 Velikonoční osivo se zápichem (foto vlastní).

- Ovčí vlna

Ovčí vlna je dalším z materiálů, které lze používat celoročně. Můžeme využít návštěvy chovatele a podívat se, jak se ovce stříhá a jak se ovčí vlna získává. Seznámíme děti s postupem čištění, aby věděly, co vše se musí udělat, než se jim dostane do rukou ovčí vlna uzpůsobená pro naše výrobky a činnosti. Využíváme ovčí vlnu již zpracovanou

a vyčištěnou. Marketingový průmysl nám také již nabízí vlnu různě barevnou, což v mateřské škole děti velmi ocení. Pro práci s vlnou využijeme při zvýšené opatrnosti techniku filcování jehlou a můžeme pro maminky ke Dni matek vyrobit filcovaná srdce.

Obr. č. 12 Srdíčka filcovaná jehlou z ovčí vlny (foto vlastní).

- Artefiletika s drobným přírodním materiálem

Artefiletika je velmi zábavná technika práce, kde děti tvoří v prostoru a mohou k tomu používat různé materiály. Ne vždy se zaměříme pouze a jen na přírodní materiál, materiály různě kombinujeme. Důležité je, že dítě takto vyjádří své představy, pocity a názory. V jarním období můžeme využít různé větvičky, oblázky a dřívka. Námět pro tvorbu motivujeme např. stavěním hnízd pro ptáčky.

Obr. č. 13 Artefiletika – hnízda pro ptáčky (foto vlastní).

- Pop-corn – vypraskaná kukuřice

Tuto pochutinu dnes zná téměř každé dítě. Pop-corn je běžně dostupný v obchodech. Jako potravinu, která je přímo z kukuřice, ji můžeme zařadit mezi přírodní produkty, pokud pomineme průmyslové úpravy. V jarním období, které je převážně obdobím mláďat

a Velikonoc využijeme tuto pochutinu k výrobě ovečky – ať už jako mláděte nebo velikonočního beránka.

Obr. č. 14 Pop-cornová ovečka (foto vlastní).

- Jarní koláže

Velmi oblíbenou činností dětí je výzdoba prostorů školy, zahrady nebo třídy. Pro koláže využijeme vycházky do přírody, nápadů a fantazie dětí. Pamatujme, že výzdoba je pro děti hezká právě tehdy, když si ji vytvoří samy a ve výsledném výtvoru vidí vlastní příspěvek. Proto nechávejme vždy dostatek prostoru pro vytváření takových koláží a výzdob.

Obr. č. 15 Jarní výzdoba (foto vlastní).

4.2 LÉTO

Léto je období příznačné vyššími teplotami a pro děti především období prázdnin a koupání. V MŠ je to období krátké, protože jsou v tomto období letní prázdniny a školy jedou ve zvláštním režimu nebo jsou zavřené úplně. Na druhou stranu léto je velmi bohaté na práci a činnosti s přírodním materiálem. Tyto činnosti mohou zastat doma rodiče či prarodiče.

Na den 1. června připadá Mezinárodní den dětí. Astrologické léto sice začíná až 21. 6., nicméně tento významný den zařazujeme tematicky v mateřské škole do letního období. V mateřské škole můžeme s dětmi připravovat dárky pro ně samotné, tvořit výzdoby nebo projekty, za které budou děti oceněny.

- Přírodní koláže

V tomto období je možné v lesích nasbírat a najít mechy, kapradiny, houby, větve i květiny. Při tvorbě letních koláží a výzdob necháme děti, aby samy vyhledávaly materiál vhodný a příznačný pro letní období.

- Seno, sláma

Seno a sláma je příznačný symbol léta. V tomto období se suší a ukládá seno a po žních se sklízí sláma. Seno i sláma se ukládají a skladují, proto je můžeme využít i v jiných ročních obdobích. Slámu v létě můžeme využít např. k navlékání dutých stébel na provázky a vytváření přírodních náhrdelníků. Využijeme i jiné plody – již uzrávají jeřabiny nebo šípky. Díky těmto plodům mohou být náhrdelníky pestře barevné.

Obr. č. 16 Slaměný náhrdelník (foto vlastní).

Se senem můžeme provádět pokusy a pozorování na školní zahradě. Natrháme trávu a rozložíme ji na sluníčku. Po nějakém čase trávu promícháme a sušíme. Pozorujeme, jak se z trávy stává seno.

- Obilniny

Dozrávání obilí nabádá ke vzdělávacím činnostem. Můžeme s dětmi vytvářet mozaiky nebo pracovní listy z reálných klasů a zrn a tím se děti seznamují s druhy obilí u nás běžně pěstovanými. Seznámíme děti i s dalším využitím obilnin a to např. mletí na mouku. Na obrázku č. 17 je vidět, že se děti při jeho tvoření seznámí s celým klasem i se zrnem. Uvidí taktéž, jak jsou v klasu uspořádaná zrna, že ze zralého klasu vypadávají a podobně.

Obr. č. 17 Pšeničné pole (foto vlastní).

- Ovoce, zelenina, lesní plody

Ač je to jídlo, patří mezi přírodní produkty. Pomocí výrobků a práce se zeleninou, ovocem a lesními plody se děti učí názvům, vlastnostem a způsobům zpracování a ochucování. Mezi nejznámější patří jahody, maliny, ostružiny, borůvky, brusinky. Ze zeleniny jsou pak základní druhy jako okurka, rajče, hlávkový salát, papriky, kedlubny, ředkvičky aj. S dětmi vyrobíme zeleninové nebo ovocné saláty. Z hygienického hlediska je děti nemohou jíst nebo ochutnávat a tak je odnese do přírody zvířátkům.

- Kameny, oblázky, mušle a písek

Je to drobný přírodní materiál, který je blízky vodě a koupání v letním období. S dětmi můžeme navlékat, nalepovat či barvit mušle, využít písek k land-artovým kresbám nebo k různým stavbám.

Obr. č. 18 Kresba v písku u vody (foto vlastní).

Obr. č. 19 Stavba z písku (foto vlastní).

Dále můžeme využít kamínků ke stavbě rybníčků a tůní při artefiletice. Děti si samy volí prostor, velikost a tvar.

Obr. č. 20 Rybníček pro ryby – artefiletika (foto vlastní).

Kameny a oblázky můžeme nalepovat, malovat na ně, nebo polepovat technikou decoupage. Z kamenů můžeme stavět viklany, hráze, obrazy, chodníčky nebo bludiště. Můžeme také využít kameny v okolí či na zahradě MŠ (pokud tam jsou) a malovat na velký formát. Samozřejmě používáme smývatelné barvy nezávadné pro okolní prostředí.

Obr. č. 21 Malování na kameny (foto vlastní).

Obr. č. 22 Decoupage na kameny (foto vlastní).

Obr. č. 23 Skládání kamínek (foto vlastní).

Obr. č. 24 Stavění viklanů (foto vlastní).

Zvláštní kapitolou je novinka na současném trhu a to je kinetický písek. I ten lze považovat za přírodní materiál, který je průmyslově upraven. Je velmi vhodný pro rozvoj jemné motoriky a děti s ním velmi rády pracují. Z kinetického písku lze stavět a pracovat s ním i ve vnitřních prostorách školy, proto je možné ho využívat celoročně. Při práci s ním lze využít různé formičky, vykrajovátka nebo i dětské nádoby a příbory z kuchyňky.

Obr. č. 25 Hrad z kinetického písku (foto vlastní).

- Masky z přírodnin

K letnímu času patří i období karnevalů a rituálů. V MŠ i mimo ni můžeme využít přírodní materiály k výrobě masek a kostýmů. Za pomoci rákosí, kapradí a trav je možné vyrobit sukně a šaty, pomocí větviček a plodů různé doplňky. Uvedeme například rituál Pasování Neptunem – kdy král sladkovodních vod pasuje děti a vítá je v království vod, učí je, jak se k vodám, potokům, řekám a rybníkům chovat a jak se chovat k živočichům a rostlinám v okolí vod. Při výrobě takových masek je velmi nutné děti před zahájením nastříkat repelentem a po skončení je prohlédnout, aby neměly klíště.

Obr. č. 26 Přijezd Neptuna (foto vlastní).

Obr. č. 27 Kapradinové sukničky (foto vlastní).

4.3 PODZIM

Podzim se vyznačuje bohatou škálou barev, množstvím plodů a opadávajícím listím. V MŠ je to období začátku nového školního roku. Děti si zvykají znovu na prostředí a soužití v MŠ, nové děti se adaptují na nástup do MŠ a zvykají si na odloučení od matek. S nástupem nových dětí mohou být zprvu omezeny vycházky do přírody a okolí mateřské školy, ale tento handicap se velmi rychle vyrovná.

Z lidových zvyků a tradic zasahují do podzimního období tematicky Památka zesnulých a ve školkách oblíbený Halloween. Ačkoliv je Halloween velmi zmedializovaný, jeho původ sahá daleko do historie a je to taktéž ve svém všeobecném významu oslava a památka zesnulých. V mateřských školách se hodí práce s dýněmi, pomocí nichž opět můžeme vyzdobit MŠ a její okolí.

- Podzimní koláže a výzdoba

V okolí mateřské školy, v nedalekých lesích, na lukách i v parcích můžeme najít mechy, listí, větve, lesní semena a plody, hospodářské plodiny a jiný vhodný materiál, který opět můžeme využít k výzdobě a kolážím na výstavky. Využijeme i slámu nebo seno, které je vhodně uskladněné z letního období.

Obr. č. 28 Podzimní výzdoba (foto vlastní).

Obr. č. 29 Nabídka podzimního materiálu (foto vlastní).

- Podzimní plody a semena

Také lze zahrnout práci s kaštany, žaludy, bukvicemi, šiškami, nažkami javoru nebo ořechy a skořápkami. Tento materiál, můžeme také uchovat pro další období a pracovat s ním i mimo podzimní období (např. pro Vánoce jsou příznačné šišky, skořápky ořechů na adventní věnce atd.). Velmi oblíbenými podzimními plody jsou šípky nebo jeřabiny.

Jejich červená až rudá barva evokuje dětskou fantazii. Navlékáme je jako korále, využíváme je do koláží, k vaření čaje nebo je můžeme sušit pro pozdější využití.

Obr. č. 30 Navlékání jeřabin (foto vlastní).

Zvířátka z kaštanů, šišek a jiných plodů jsou také velmi oblíbenou a nenáročnou činností. Fantazii se meze nekladou a mnohdy vznikají nápadité výrobky. Při používání nebo zezu nebo tavné pistole je potřeba obezřetnosti a dopomoci pedagoga.

Obr. č. 31 Žirafa z kaštanů a šípků (foto vlastní).

Obr. č. 32 Sova ze šišek (foto vlastní).

Šišky a žaludy lze využít různorodě. Na obrázku č. 33 je ukázka, jak je lze použít např. při výrobě ježků. Při práci s tavnou pistolí je opět potřeba zvýšené opatrnosti, aby nedošlo k úrazu dětí.

Obr. č. 33 Ježci ze žaludů a šišek (foto vlastní).

Obr. č. 34 Sluníčko (foto vlastní).

- Hospodářské plodiny

Podzim je velmi podnětné období – sklízí se kukuřice, můžeme využít kukuřičné šustí, dozrávají brambory, dýně, podzimní ovoce (jablka) a zelenina (mrkev, celer, petržel, hlávkové zelí). Z brambor vyrábíme tiskací razítka, dlabeme dýně, vyrábíme kukuřičné panáčky a panenky.

Obr. č. 35 Tvoření z brambor (foto vlastní).

Obr. č. 36 Bramborová tiskátka (foto vlastní).

Dýně jsou u dětí velmi oblíbené, můžeme je využít nejen k vydlabání, ale i k dalšímu zdobení. Na obrázku č. 37 jsme použili k zapichování tráv, na obrázku č. 38 je dýně využita jako truhlík k podzimní dekoraci. Při práci s ostrými předměty dětem pomáháme a dbáme na jejich bezpečnost.

Obr. č. 37 Dýňová výzdoba (foto vlastní).

Obr. č. 38 Dýně jako květináč (foto vlastní).

Obr. č. 39 Kukuřičný kluk (foto vlastní).

- Listí

Z různě barevného listí vyrábíme růžičky, draky a dračí ocasy, navlékáme listí jako dekorace nebo housenky. Na obrázku č. 40 je vidět, že kromě listí můžeme na housenku použít i lišejníky a podzimní plody.

Obr. č. 40 Housenka z listí (foto vlastní).

Obr. č. 41 Výzdoba z listí (foto vlastní).

Dále můžeme vytvářet výtvarné frotáže listí, kde využijeme různé kreslicí prostředky od tužky přes voskové pastelky až po rudku či uhl. Listy také můžeme barvit a otiskávat je na různé plochy, nejen na papír.

Obr. č. 42 Tisk listů na obrus (foto vlastní).

Obr. č. 43 Frotáž listu rudkou (foto vlastní).

Vhodná činnost pro děti je nalepování listů, kde děti zapojí svou fantazii a mohou podle tvarů listů vytvořit různá zvířátka nebo postavy. Tuto techniku můžeme také kombinovat s kreslením či malováním.

Obr. č. 44 Vosa (foto vlastní).

Obr. č. 45 Ptáček (foto vlastní).

- Land – art s listím

Propojení činností v MŠ s výtvarnou oblastí a výtvarnými směry nabízí velmi zajímavé náměty, např. land-art a výroba koberce z listů. Děti se seznámí s daným uměleckým směrem a pomocí listů nebo jiných přírodnin se pokusí vytvořit své vlastní dílo.

Obr. č. 46 Podzimní koberec z listů – land art (foto vlastní).

4.4 ZIMA

Zima je období dětských her ve sněhu a také obdobím, kdy příroda odpočívá, velká část přírodních materiálů je přikryta pod sněhovou vrstvou. Využíváme proto některé materiály, které je možné najít v přírodě celoročně nebo materiály nasbírané a uchované z jiných ročních období. Přírodním materiálem je také především sníh a led.

Toto období velmi ovlivňují svátky Vánoc. V mateřské škole seznamujeme děti se zvyky a tradicemi a s tím jsou spojené i výrobky a dekorace, ke kterým využíváme převážně přírodní materiál.

- Výrobky spojené s Vánoce.

Vyrábíme plovoucí svíčky ze skořápek ořechů, adventní věnce z větví jehličnatých stromů, skořápek ořechů (vlašských, pistácií), žaludů, bukvic nebo šišek. Dále také svícny z jablek či výrobky ze sena a slámy (např. zvířátka k betlému). Využít můžeme i papír k vytváření hvězd a přáníček pomocí koření (skořice celá, hřebíček, badyán, muškátový ořech). K tradičním Vánočním zvykům patří i pečení perníčků, které je u dětí velmi oblíbené a v mateřské škole i snadno realizovatelné. Upečené perníčky využíváme jako výzdobu nebo krmivo pro zvířátka. Podle hygienických norem dětem nepodáváme k jídlu.

Obr. č. 47 Vánoční věnec a svícen (foto vlastní).

Obr. č. 48 Vánoční perníčky (foto vlastní).

- Výroba krmítka.

Na výrobu krmítka můžeme použít odřezky prken, větve nebo špejle. Jako spojovací materiál použijeme lepidlo, hřebíky nebo šrouby.

Obr. č. 49 Krmítko pro ptáčky (foto vlastní).

- Dřevo – dřevěné kostky

Dřevo je jeden z materiálů, který využíváme v mateřské škole celoročně. A právě v zimním období můžeme při hrách ve třídě využít dřevěné kostky či stavebnice. Na trhu je mnoho takových stavebnic nebo skládacích kostek. Můžeme si také vyrobit z dřevěných odřezků naše vlastní. Pomocí pily a pilníků vyrobíme různé tvary a děti si mohou takovéto kostky nabarvit či pokreslit.

Obr. č. 50 Ručně vyrobené dřevěné kostky (foto vlastní).

Obr. č. 51 Stavba z dřevěných kostek (foto vlastní).

- Kameny

Kameny a oblázky je také materiál, který je možné použít celoročně. V zimním období využíváme zimní tematiku malování na kameny, decoupage nebo jen artefietické prvky.

- Stálezelené rostliny

K výrobě věnců a dekorací využíváme také stálezelené rostliny jako břečťan, zimostřez, zimolez nebo větve neopadavých jehličnatých stromů (jedle, smrk, borovice). Větve jehličnatých stromů můžeme využít i k jiným netradičním výzdobám MŠ nebo třídy. Na obrázku je vidět hlava koně, kterou je možné vyzdobit vchod nebo zahradu v závislosti na tématice.

Obr. č. 52 Hlava koně z jedlových větví (foto vlastní).

- Sníh a jeho variace

Nebyla by to pravá zima a zimní radovánky, kdyby si děti nemohly hrát ve sněhu. Touto příležitostí se seznamují s jeho vlastnostmi, strukturou a změnou skupenství a to vše nenásilně a hrou. Stavíme s dětmi iglú a jiné přístřešky, provádíme s dětmi pokusy se změnou skupenství sněhu, tání na vodu a opětovné zmrznutí na led.

Obr. č. 53 Sněhové městečko (foto vlastní).

Stavění sněhuláků patří mezi nejtradičnější činnosti, když napadne na školní zahradě sníh. Můžeme využít staré oblečení a sněhuláky si různě vyzdobit.

Obr. č. 54 Sněhuláci (foto vlastní).

Přírodní materiály napříč všemi ročními obdobími jsou velmi pestré a nabízí nám bohaté náměty a možnosti k využití. Některé materiály jsou doménou pouze daného ročního období, jiné je možné využívat celoročně a přizpůsobovat je tematickým celkům a výchovně - vzdělávacím cílům. Přirozená zvědavost dětí je zajisté nasměruje tak, že s materiálem nebudou pouze pracovat, ale pomocí svých smyslů budou i zkoumat a objevovat jeho vlastnosti a spojitost s okolními zákonitostmi, ději a zvyky.

Závěrem této kapitoly bychom ještě opětovně chtěli upozornit a poukázat na nutnost prověřit si čistotu a vhodnost použití přineseného přírodního materiálu, především z důvodu možnosti různých alergií dětí. Proto před použitím jakéhokoliv materiálu musí být učitelka seznámena s dětmi ve třídě a vědět, zda nemá ve třídě např. alergika či astmatika. Taktéž z hygienických důvodů smí děti jíst pouze potraviny podávané a připravené ve školní jídelně. Vyrobené saláty či upečené pečivo můžeme pouze vystavit nebo donést zvířátkům do lesa.

ZÁVĚR

V této práci jsme se věnovali využití přírodních materiálů v mateřské škole. Shrnutí jsme specifikovali předškolního věku a také důležitost výchovně – vzdělávacího procesu dětí v předškolním věku. Protože příroda je pro nás zdrojem, ze kterého čerpáme nejen suroviny, potravu nebo materiál, ale i energii, považujeme vztah k přírodě za velmi důležitý ve vývoji dítěte. V přírodě najdeme věci a jevy jen krásné a přirozené, nenajdeme v ní kýče, které leckdy můžeme vidat v reklamní a marketingové oblasti, a které bohužel vnímají i naše děti. Proto jsme se zaměřili na důležitost a vhodnost využívání přírodních materiálů nejen k pracovním a výtvarným činnostem. Poukázali jsme na možnost prolínání přírodních materiálů v každodenních činnostech dětí. Míru tohoto prolnutí si samozřejmě volí vždy pedagog sám, lze ji omezit pouze na pracovní či výtvarnou činnost nebo naopak využít přírodních materiálů k rozvoji dítěte i při jiných činnostech jako např. v didaktických hrách, poznávacích činnostech, pokusech, samoobslužných činnostech, stolování, hygieně, dramatizaci a v neposlední řadě při podílení se na výzdobě třídy či mateřské školy, což velmi rozvíjí estetické cítění dětí.

V dnešní době plné moderních technologií děti ztrácí kontakt s přírodou, posouvají se jejich hranice a nároky na ně a hlavně se omezuje jejich tvořivost, představivost a fantazie. Proto považujeme za přínosné, ba dokonce snad i nutné zachovat v předškolním věku možnost seznámit se s přírodním materiálem a produkty přírody všemi smysly. Není lepší kniha a lepší učitel než samotná reálná zkušenost, díky které si dítě poznatky a zkušenosti lépe a déle uchová v paměti. Proto si myslíme, že v mateřské škole bychom měli dětem nabídnout možnost pobytu v přírodě a seznamování se s jejími produkty, plody a zákonitostmi. Měli bychom dětem ukázat, že si mohou z vycházky do lesa přinést např. šišku a z té si doma vyrobit třeba sovičku, která jim bude přinášet radost a potěšení z vlastní aktivní činnosti a zároveň je obohatí o zkušenost s daným materiálem, jeho názvem, vlastnostmi a možnostmi využití. Z vlastní praxe a zkušenosti víme, že ačkoliv se nám zdají některé věci přirozené a jasné, není tomu tak – ne každé pětileté dítě vidělo např. živou ovci na vlastní oči nebo vidělo a drželo v ruce žalud či bukvice. Proto dejme všem dětem tu možnost v rámci výchovně – vzdělávacího procesu v mateřské škole.

Na závěr bychom chtěli upozornit především na to, že v MŠ nejde o to, aby děti prezentovaly výrobky vzhledově dokonalé, které vypadají téměř jako podle šablony, ale jde o osobitost, nápaditost a fantazii dětí. Proto všechny obrázky výrobků a výtvarů dětí zde prezentované jsou vyrobené samotnými dětmi s větší či menší mírou dopomoci

pedagoga. Jejich možná vzhledová osobitost vyjadřuje především a jen to, že děti tvořily samy podle svých pocitů, představ a fantazie. A to je cílem naší práce a celkově práce s dětmi v předškolním věku.

RESUMÉ

Tato bakalářská práce je zaměřená na možnosti a způsoby využití přírodních materiálů v mateřské škole. Ukazuje na přínos práce s přírodními materiály pro děti předškolního věku, na potřebu vedení dětí k přírodě, vnímání přírodních dějů a jevů, a v neposlední řadě na důležitost její ochrany. Protože jsou přírodní materiály dobře dostupné a finančně nenáročné, je velmi jednoduché využít je ve výchovně - vzdělávacím procesu v mateřské škole. V naší práci předkládáme návrhy výtvarné i pracovní činnosti, které se vztahují k jednotlivým ročním obdobím. Pomocí práce s přírodními materiály se děti učí a vstřebávají informace o jednotlivých přírodninách, což jim dává základ pro další vzdělávání a vývoj. Práce dětí odráží jejich osobnost, představy, fantazii i dovednost. Nápady a návrhy výrobků mohou posloužit jako inspirace nejen pro učitele v mateřských školách, ale i pro rodiče dětí.

RESUME

This bachelor essay is targeting possibilities and examples on how to use natural materials in kindergarten (nursery). It points out the benefits of working with natural materials with children from pre school age, showing the right approach towards nature, perception of natural events and phenomenon and not forgetting the importance of defending our nature. Natural materials are easily accessible and financially not expensive making it easy to use them in educational process in nursery school. In this study we are presenting suggestions of art as well as working activity which are relating towards each single year's season. Children study with help of working with natural materials and are absorbing all information about each product of nature which gives them foundation for next educational steps and development. Children's work reflects their personality, ideas, imagination and skills. Ideas and proposals of products can help as inspiration not only for teachers in nurseries but also for parents.

SEZNAM LITERATURY

- BEAN, R., *Jak rozvíjet tvořivost dítěte*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-035-9
- BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. *Diagnostika dítěte předškolního věku*. Brno: Albatros Media a.s., 2015. ISBN 978-80-266-0658-1
- BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. *Školní zralost. Co by mělo dítě umět před vstupem do školy*. Brno: Computer Press, 2010. ISBN 978-80-251-2569-4
- HONZÍKOVÁ, J., BAJTOŠ, J. *Didaktika pracovní výchovy na 1. Stupni ZŠ*. Plzeň: ZČU, 2004. ISBN 80-7043-255-1
- HONZÍKOVÁ, J. *Kdo tvoří, ten nezlobí*. Plzeň: NAVA, 2013. ISBN 978-80-7211-455-9
- HONZÍKOVÁ, J. *Materiály pro pracovní činnosti na 1. Stupni ZŠ*. Plzeň: ZČU, 2006. ISBN 80-7043-453-8
- HONZÍKOVÁ, J. *Pracovní činnosti na 1. Stupni základní školy*. Plzeň: ZČU, 2000. ISBN 80-7082-634-7
- HONZÍKOVÁ, J. *Pracovní výchova s didaktikou*. Praha: UJAK, 2015. ISBN 978-80-7452-111-9
- HONZÍKOVÁ, J. *Teorie a praxe tvořivosti v pracovní výchově*. Plzeň: Pedagogické centrum, 2003. ISBN 80-7020-124-X
- JUCOVIČOVÁ, D., ŽÁČKOVÁ, H. *Je naše dítě zralé na vstup do školy?* Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4750-7
- KOLÁŘ, Z. a kol. *Výkladový slovník z pedagogiky*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2
- OPRAVILOVÁ, E. *Předškolní pedagogika*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-5107-8
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3. Rozšířené a aktualizované vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-579-2
- PRŮCHA, J., KOŤÁTKOVÁ, S. *Předškolní pedagogika*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0495
- SMOLÍKOVÁ, K. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. VÚP Praha, 2004. ISBN 80-87000-00-5